

Діяльність сільських активістів як один з факторів виникнення селянських повстань весною 1930 р.

У статті на основі опублікованих матеріалів та виявлених архівних документів проаналізовані типи діяльності/поведінки сільських активістів під час розкуркулення і суцільної колективізації сільського господарства УСРР. Доведено, що вони стали одним з факторів виникнення селянських повстань весною 1930 р.

Ключові слова: сільські активісти, колективізація, типи поведінки, селянські повстання.

У дослідженнях вітчизняної історичної науки останнього десятиріччя все більше застосовується теоретико-методологічний підхід, який передбачає основним об'єктом дослідження людину, її історичні та етнічні типи, а не окремі історичні події та процеси. Людина, як особистість, з її думками, почуттями, мотивами поведінки, сприйняттям навколишнього світу стала центром уваги істориків-дослідників. Для таких праць властиве цілісне розуміння суспільства як єдності економічної структури, соціальної організації та культури, тобто «всієї сукупності соціальних відносин»¹.

Мотиви поведінки людської особистості у контексті «сукупності соціальних відносин» особливо яскраво розкриваються у переломні «революційні» періоди, коли під дією внутрішніх чи зовнішніх чинників суспільство намагається різко змінити еволюційний хід розвитку. В екстремальних умовах повсякденного буття випробовуються набуті соціальні навички, вірність традиції, яскраво проявляються типи поведінки людини. Тому дослідники особливу увагу приділя-

---

* Лисенко О.В. — аспірантка Інституту історії України НАН України.

¹ Див. докладніше: Гуревич А. Историческая наука и историческая антропология // Вопросы философии. — 1988. — № 2. — С. 56–70; Барг М. О роли человеческой субъективности в истории // История СССР. — 1989. — № 3. — С. 115–131 та ін.

ли таким історичним періодам, зокрема періоду більшовицької модернізації сільського господарства кінця 1920-х – початку 1930-х рр.

Проблема реакції українського селянства на більшовицьку політику у галузі сільського господарства на початку 1930-х рр. та її наслідків активно досліджувалося у працях С. Кульчицького², С. Дровозюка³, В. Васильєва⁴, Л. Гриневич⁵, І. Рибак та А. Матвєєва⁶, В. Петренка⁷ тощо. У фундаментальних працях з історії українського селянства⁸, перебігу голо-

---

² *Кульчицький С.В.* Партийно-радянський апарат у системі влади // Укр. істор. журнал. – 1994. – № 6. – С. 3–15. *Його ж.* Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – К.: Основи, 1996. – 396 с.; *Його ж.* Україна між двома війнами (1921 — 1939 рр.). – К.: «Альтернативи», 1999. – 335 с.; *Його ж.* Опір селянства суцільній колективізації // Укр. істор. журнал. – 2004. – № 2. – С. 31–50 та ін.

³ *Дровозюк С.* Соціально-психологічний портрет сільського «активіста» 20–30-х рр. в українській історіографії // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К., 2003. – № 9. – С. 360–372. *Його ж.* Поведінка сільських активістів під час суцільної колективізації та голодомору українського народу (1932–1933 рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. ст. – К., 2007. – № 34. – С. 67–79.

⁴ *Васильєв В.Ю.* Селянський опір колективізації в Україні (1930-ті рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. ст. – К., 2005. – № 31. – С. 140–150.

⁵ *Гриневич Л.* Червона армія і українське суспільство під час кампанії ліквідації куркульства як класу (зима–весна 1930 р.): історичний аналіз соціальної психології і поведінки // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідом. зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 7: спеціальний. – С. 290–292.

⁶ *Рибак І.В., Матвєєв А.Ю.* Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 140 с.

⁷ *Петренко В.І.* Більшовицька влада та українське селянство у 20–30-х рр. ХХ ст.: причини, технології, наслідки Голодомору — геноциду (за матеріалами Поділля). – Вінниця: ДП «ДКФ», 2008. – 320 с.

⁸ Історія українського селянства. Нариси у 2-х т. – К.: Наукова думка, 2006. – Т. 2. – С. 95–222.

ду 1932–1933 рр.⁹, автори цитували значну кількість архівних матеріалів про дії сільських активістів, районних уповноважених і керівників низової ланки під час розкуркулення селян та суцільної колективізації сільського господарства республіки. Дослідники робили узагальнюючий висновок про причини масових повстань, відзначаючи загалом провокуючу роль сільських активістів як одного з факторів виникнення селянського протесту.

Метою даної статті є вивчення діяльності сільських активістів як одного з чинників виникнення стихійних селянських повстань весною 1930 р.

Запропонована Й. Сталіним «колгоспна реформа» мала на меті вирішити проблему переведення сільського господарства на «соціалістичні рейки» і водночас — ліквідувати основного політичного опонента більшовизму — «дрібнобуржуазного сільського власника».

В статті «Рік великого перелому» в газеті «Правда» від 7 листопада 1929 р. Й. Сталін переконано стверджував, що «селянин-середняк масово пішов до колгоспів» і тому з'явилися передумови для проведення колективізації¹⁰. Пленум ЦК ВКП(б), який розпочав роботу 10 листопада 1929 р., підтримав висновки Й. Сталіна про необхідність «соціалістичних змін на селі», готовність державних органів допомогти їх здійснити, бажання більшості селян до об'єднання у колективи і прийняв постанову про початок суцільної колективізації в СРСР. Селян, які не погоджувалися на колективізацію, оголосили «куркулями» і мали ліквідувати як ворожу соціальну групу — «клас».

В газеті «Красная звезда» від 21 січня 1930 р. Й. Сталін, полемізуючи, заявив:

«Не можна витіснити клас куркульства, як клас, заходами податкового і всякого іншого обмеження, залишаючи в руках

---

⁹ Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 888 с.; Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2008. – 1000 с.

¹⁰ *Сталін І.* Сочинения. В 13 т. – Москва, 1946–1952. – Т. 12. – С. 132.

цього класу знаряддя виробництва з правом вільного користування землею і зберігаючи в нашій практиці закон про найману працю на селі, закон про оренду, заборону розкуркулювання [...]. Щоб витіснити куркульство як клас, для цього не досить політики обмеження і витіснення окремих його загонів. Щоб витіснити куркульство, як клас, треба зломити у відкритому бою опір цього класу і позбавити його виробничих джерел існування і розвитку»¹¹.

Отже, партійно-державне керівництво СРСР визначило економічну перспективу розвитку сільського господарства — ліквідація одноосібного господарювання та створення колективного власника землі і колективного виробника сільськогосподарської продукції. Основу майбутніх колгоспів мало скласти майно середняцьких господарств, які були головними сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні. Водночас, Й. Сталін та його оточення різко поглибили конфлікт між «заможними»/«багатими» і «бідняками», визначили соціальну перспективу окремих груп українського селянства — «біднота», «заможні», «куркулі», «середняки», «сільські активісти» тощо. Для розшарування/розколу сільської громади більшовики користувалися різними методами. Зокрема, застосовувалися фіскальні можливості (збільшення податкового тиску на заможні групи і звільнення від податків бідняків), формування громадської думки про «куркулів-експлуататорів», хлібозаготівлі.

У контексті поглиблення класової боротьби в українському селі проводилися розкуркулювання та депортації «куркулів». Сталінська логіка колгоспного будівництва полягала у вилученні засобів виробництва у «куркулів» і передачі їх «незаможникам», організованим у колгоспи. Однак, на практиці засоби виробництва, конфісковане майно і самі колгоспники потрапляли у залежність від сільського керівництва (члени сільради та правління колгоспу). Голова сільради та

---

¹¹ Колективізація і голод на Україні, 1929–1933. Зб. док. та матер. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 131–132. Див.: Красная звезда. – 1930. – 21 янв.

голова місцевого колгоспу, обрані, здебільшого, за рекомендацією районного осередку КП(б)У та райвиконкому уособлювали «радянську владу на селі». Основну підтримку в організації «соціалістичного сільськогосподарського виробництва» вони отримували від сільських активістів з числа бідноти, молоді та сільської інтелігенції (вчителі, працівники культурно-просвітницьких організацій, яких направили після навчання у відповідних навчальних закладах, курсах).

Саме сільські управлінці та активісти вважали конфісковане «куркульське майно» і колгоспні засоби виробництва своєю власністю¹². Для хоча б приблизного уявлення кількості і переліку конфіскованого майна, яке потрапило розпорядження місцевих активістів варто звернутися до оперативного наказу ГПУ УСРР № 42167 від 7 лютого 1930 р. про організацію операції з масового виселення «куркульського елемента» з території УСРР. Наказ, серед іншого, містив конкретні вказівки щодо речей, які селяни могли взяти з собою:

«[...] лише найбільш необхідні предмети домашнього вжитку, а також теплий одяг, деякі елементарні засоби виробництва у відповідності з характером їх роботи на новому місці (у зв'язку з відправкою на Північ та використанням їх на лісо-розробках) вони беруть з собою сокиру, пилку, лопату та інші необхідні інструменти, які повинні вантажитися у окремому вагоні. При цьому загальна кількість речей та продовольства не повинна перевищувати 25-30 пудів. Грошові заощадження залишати на руках лише у мінімальних сумах (до 500 крб. на сім'ю), які необхідні для переїзду та облаштування на новому місці, а також зобов'язати в рахунок 25-30 пудів речей брати не менше, ніж на 2 місяці продовольства»¹³.

Отже, практично все хатнє начиння (посуд, одяг), худоба, реманент, збіжжя, продовольчі запаси опинилися у розпорядженні управлінської верхівки села.

---

¹² *Фицпатрик Ш.* Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня. – Москва: РОССПЭН, 2001. – С. 199.

¹³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20. спр. 3120, арк 2–13. Див.: *Васильев В., Віола Л.* Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. – С. 147–151.

Яскраво насильницька поведінка більшості сільських активістів проявлялася, головним чином, під час виконання сільськогосподарських робіт та «господарсько-політичних кампаній», розкуркулення і депортації. Сотні оприлюднених дослідниками документів у науково-документальних збірниках та виявлених у фондах центральних, галузевих і обласних державних архівах надають можливість класифікувати типи поведінки/діяльності активістів в умовах проведення розкуркулення та колективізації зимою–весною 1930 р. Такі дії активістів підштовхнули селян до стихійних виступів.

Обурення селян викликав відвертий *грабунок* майна як розкуркулених селян, яких депортували за межі республіки, так і звичайних селян. Так, у записці Й. Сталіну начальника СОУ ОГПУ СРСР Є. Євдокимова¹⁴ акцентувалася увага на «характерних випадках перекручення» під час колективізації та розкуркулення. Зокрема, як приклади, наводилися факти діяльності сільських активістів у с. Березниговатське Херсонського округу — розкуркулювалися без складення опису конфіскованого майна, не було обліковане конфісковане майно середняків, знімався одяг з розкуркулених та їх дітей. У Зачепилівському та Зіньковському районах Полтавського округу у куркулів було конфісковане **все майно** (виділено авт. — *О. Л.*)¹⁵. Тобто селянам навіть не залишили дозволеного оперативним наказом ГПУ УСРР № 42167 мінімуму майна та продовольства.

Конфісковане майно відверто розкрадалося сільськими активістами. В с. Крутьки Шевченківського округу «комісія по розкуркуленню забарахолилася, попривласнювала роз-

---

¹⁴ Записка була датована не пізніше 7 березня 1930 р., тобто в той період, коли уже операція по виселенню куркулів фактично завершувалася. Органи ОГПУ СРСР та ГПУ УСРР уже встигли узагальнити певні матеріали про перебіг «куркульської депортації». Див.: Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение. 1930–1940. В 2 кн. Кн. 1 / Отв. ред. Н. Покровский. – М.: РОССПЭН, 2005. – С. 135.

¹⁵ Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение... – С. 135.

куркулени речі, навіть голова комісії, член партії з райцентру Мацієвич, взяв собі 7 вироблених шкір на кожух»¹⁶.

В Софійському районі голова Автодієвської сільради разом з активістами вирішили 15–19 лютого 1930 р. вирішили провести додаткове розкуркулення. В хатах середняків і навіть бідняків вони описували лише громіздке майно. Гроші, цінності, облігації вони забирали «собі в кишеню». Активісти навіть конфіскували пару взуття, яку носила батрачка¹⁷. В с. Косівка Олександрійському районі Кременчуцького округу активісти забивали конфісковану худобу, а м'ясо привласнювали¹⁸.

На хуторі Сергіївка Яблунівського району Чернігівської округи (нині с. Сергіївка Прилуцького району) при розкуркуленні «було з'їдене сало і були вилучені макуха та дрібні речі — з метою привласнення». В с. Олексинці Срібнянського району Чернігівської округи у куркуля членом сільради «були забраті суконний піджак та брезентовий плащ»¹⁹.

Для активістів почасти критерієм визначення куркуля були не лише наявність худоби та реманенту, грошей, посівного зерна та мінімальних запасів продовольства. Так, голова сільради с. Черепашинець Калинівського району колишнього Вінницького округу Московка оголосив колишнього службовця Івана Мандибуру «куркулем». Причиною такого висновку стала «добра одежа» службовця, яку він придбав за часів роботи в сільськогосподарській економії. Одяг був повністю конфіскований²⁰.

Гостро реагували селяни на *приниження людської гідності*. Зокрема, архівні документи зафіксували цілий арсенал методів:

---

¹⁶ ЦДАВО України, ф. 27, оп. 15, спр. 507, арк. 18.

¹⁷ Там само, ф. 539, оп. 8, спр. 1329, арк. 105.

¹⁸ Там само, ф. 27, оп. 11, спр. 87, арк. 66.

¹⁹ Державний архів Чернігівської області (*далі* – ДАЧО), ф. П-342, оп. 1, спр. 887, арк. 301–306.

²⁰ Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) – С. 480.

- а) фізичний вплив (побиття з використанням предметів — невеликі мішечки з піском, гирьки, прикладами гвинтівок, вибивання волосся, борід). В результаті селяни отримували тілесні ушкодження та каліцтва (вибиття зубів, різного роду переломи, струси). У с. М. Загорівка Борзнянського району Чернігівської округи голова сільради, викликаючи селян на допит, бив їх та одягав на голову мішки²¹. Іноді активісти, зв'язавши селянина, клали його під ліжку чи дошки і потім стрибали, намагаючись власною вагою придушити селяни. В інший спосіб — зачиняли людину в тісний ящик чи скриню²². Людина обмежена у просторі та диханні впадала в паніку. Фіксувалися випадки смерті від завданих тілесних ушкоджень;
- б) тортури (пекли вогнем, кололи голками, затисли пальці дверима, виламували руки, обмеження води та їжі, підвішування, придушування за горло, тривале марширування, обмеження свободи в холодних приміщеннях, стояння на морозі без одягу та взуття тощо)²³. Так, за виїзд на посів буряка без борін (яких в нього не було. — *О. Л.*) голова виробничого товариства посадив селянина до погребу²⁴.
- в) типовим явищем, за визнанням співробітників органів держбезпеки СРСР та УРСР, партійно-радянських працівників, було *гвалтування*. Так в Зинов'євському окрузі в с. Тимонівка член бригади направив середнячку (40 років), яка відмовилася здавати хліб, в штаб із запискою: «Поведіть її в темний куток і там згвалтуйте». Цією ж бригадою було згвалтовано 2 «жінок-куркульок»²⁵. Також як

---

²¹ ДАЧО, ф. П-1029, оп. 1, спр. 40, арк. 1-3.

²² Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение... – С. 136.

²³ *Дровозюк С.І.* Поведінка сільських активістів під час суцільної колективізації та голодомору українського народу (1932–1933 рр.). – С. 76; Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение... – С. 136.

²⁴ ДАЧО, ф. П-1029, оп. 1, спр. 40, арк. 1-3.

²⁵ Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение... – С. 136.

варіації збиткування використовувалося різні ступені публічного роздягання.

Наруга над жінкою вважалася однією з найбільших образ у селянській традиції. Водночас, це один із засобів психологічного тиску на родину чи оточуючих людей. Згвалтування ще з біблейських часів здійснювалася для демонстрації сили над супротивником, пригноблення і виховання його покірливості;

- г) для посилення емоційного та психологічного тиску на селян сільські активісти застосовували різні публічні «театральні» і «карнавальні» дійства. Одним з перших із дослідників на подібну поведінку звернув доктор історичних наук С. Дровозюк²⁶. Аналізуючи архівні документи, він відзначив типові дійства як «марширування» та «процесії». Характерними атрибутами були різного роду «знамена» з рогожі, гасла на кшталт «Я — ворог», «Злостный недатчик хлеба», черепахи (як символ відставання), карикатури, причеплені на спину чи груди. Часто груди куркулям активісти навішували дощечки з образливими написами. Іноді подібні публічні дійства супроводжувалися дитячими піонерськими групами, які викрикували слова: «Він ворог соціалізму»²⁷. Розпропаговані селяни подекуди плювали в обличчя новоявленим «ворогам колективізації».

Також активісти застосовували метод «марширування» — змушували людину марширувати по селу, обліпивши її карикатурами чи написами. В с. Ново-Олексіївка Зінов'євського округу 65-річну особу, яка відмовилася здавати посівний матеріал змусили 30 хвилин марширувати по кімнаті, а потім знесилоного діда кидали по кімнаті²⁸.

---

²⁶ Див.: Дровозюк С.І. Поведінка сільських активістів... – С. 73.

²⁷ Там само.

²⁸ Политбюро и крестьянство: высылка, спецпоселение... – С. 136.

Психологічний тиск, погрози стали також типовим явищем при проведенні суцільної колективізації. Типовими були погрози «Ви всі куркулі, вас треба вислати на Соловки (варіації — «Північ», «Там, де білі ведмеді їдять людей». — *О. Л.*) або взяти під «радянський прес», «Тим, хто не схоче вступати до колективів — могила», «Раніше, чим проводити з вами зібрання, треба запросити ДПУ», «Вибудете у нас шовкові, а якщо не підете до СОЗу, тоді до вас прийдуть у зелених та червоних шапках (ДПУ, міліція) і змусять йти до СОЗів», «Всіх настроєних проти колективізації, не довго здумавши, поставимо до стінки», «Хто не вступить до колгоспу оголосити бойкот» та ін.²⁹ Отже, ключові моменти у всіх типових погрозах — це загроза смерті, вислання на Соловки (завдяки радянській пропаганді більшість селян були добре ознайомлені про Соловецький табір особливого призначення як «місце перековки у радянську людину»), застосування збройної сили (міліції та військ ДПУ) та формування негативної громадської думки (одне із впливових факторів у селянській традиції, яке фактично означало відлучення від неформальної сільської громади).

Доповідні записки вищого партійно-державного керівництва СРСР та УСРР, ДПУ УСРР відзначали також *відверте обдурювання та ошуканство* активістами селян під час суцільної колективізації. Як типові факти ошуканства генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор зазначив у листі до окружкомів і райкомів КП(б)У від 20 березня 1930 р. Зокрема, «Голосувати проти колективізації — це все одно голосувати проти комуністичної партії та радянської влади». Для селянина така інтерпретація означала його персональний виступ проти влади, яка у традиційних уявленнях «вважалася від бога» тобто поза межами ідеологічного світогляду. Через, начебто, збирання підписів на кіно, радіо, «статистичну інформацію»

---

²⁹ Державний архів Вінницької області, ф. П-29, оп. 1, спр. 577, арк. 141-148 зв. Див. також: *Васильєв В., Віола Л.* Колективізація і селянський опір на Україні... – С. 223-225.

сільські активісти домагалися необхідної кількості заяв для створення колективного господарства³⁰.

Наруга сільських активістів над релігійними віруваннями селянства зачіпала як внутрішній психологічний стан селянина (віра в бога, потойбічний світ як перспективу «вічного радісного життя», уявлення про справедливу побудову «світу на основі божих заповідей»), так і символи (ікони, хрести, церковні будівлі, священні могили). С. Косіор у вище згаданому листі визначив «перекручення» сільських активістів та місцевих партійно-радянських керівників у антирелігійній політиці як «бридкість». Він акцентував увагу на спробі місцевих керівників, користуючись репресивною складовою суцільної колективізації, заодно максимально швидко вирішити проблему антирелігійної боротьби. Зокрема, він цитував директиву Шепетівського окружного КП(б)У розіслану на місяць:

«Треба підтягти антирелігійний фронт, максимально підсилити антирелігійну роботу, спрямовуючи її в бік повної ліквідації релігійних забобонів, повного витіснення релігійних свят і ліквідації церкви»³¹.

Серед згаданих методів боротьби з релігійними віруваннями — закриття адміністративним порядком церков. Тільки у Любарському районі Бердичівського округу за другу половину лютого 1930 р. було зачинено 27 церков. Протестуючих людей розганяли водою з пожежного шлангу. У с. Чорнорудка Вчорашенського району активісти під музику скинули з церкви хреста і дзвони. Почепили червоний прапор і влаштували у церкві танці. Подібна ситуація відбувалася у с. Кишеві Маньківського району Уманської округи.

Активісти глумилися над такими релігійними символами як «молитва», «таїнством сповіді». У містечку Тульчині ко-

³⁰ ДАВО, ф. П-29, оп. 1, спр. 577. арк. 141–148 зв.

³¹ Державний архів Вінницької області, ф. П-29, оп. 1, спр. 577. арк. 141–148 зв. Див. також: *Васильєв В., Віола Л.* Колективізація і селянський опір на Україні... – С. 229.

муністи і комсомольці одяглися у ризи, взяті із закритих церков і влаштували «хресний хід» по вулицях містечка, вимагаючи у перехожих селян та робітників здійснювати молитви та сповідь³².

Подібні методи антирелігійної політики у контексті операції по розкуркулюванню ще більше загострили конфлікт між українськими селянами та представниками місцевого партійно-радянського апарату. Голова ГПУ УСРР В. Балицький у доповідній записці секретарю ЦК КП(б)У Л. Картвелішвілі як типову вимогу посталих селян відзначив гасло «Не трогайте церквей»³³.

Розкуркулення та депортація односельців надала можливість сільським активістам нав'язати сільській громаді власне лідерство. Нехай це було формальне лідерство, але прояв беззаперечної сили і адміністративних можливостей змушували селян певний час коритися таким формальним «лідерам». Адміністративні можливості керівників села та сільських активістів давали їм шанс звести особисті рахунки. Зокрема, на цьому вказував увагу начальник Прилуцького окрвідділу ГПУ УСРР у звіті від 11 березня 1930 р. Так, в с. Подище Прилуцького району був розкуркулений бідняк Крикуновський, який був також виселений із своєї хати. Він був розкуркулений за ініціативою голови сільради, з яким мав погані міжособистісні стосунки³⁴.

Звичайно, це не всі типи діяльності/поведінки сільських активістів. Розширення архівно-документальної бази тільки збільшить варіації класифікації.

Отже, явища насильства були масовими і демонстрували цілий спектр збочень людської психіки. Навіть лідер ВКП(б)

---

³² Державний архів Вінницької області, ф. П-29, оп. 1, спр. 577. арк. 141–148 зв. Див. також: *Васильев В., Віола Л.* Колективізація і селянський опір на Україні... – С. 226–227.

³³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3184, арк. 20.

³⁴ ДАЧО, ф. П-342, оп. 1, спр. 887, арк. 301–306.

Й. Сталін змушений був констатувати, що «місцеві діячі втратили ясність розуму і тверезість погляду»³⁵.

На мою думку, одним із мотивів такої поведінки став сам факт розкуркулення та конфіскації майна, акцентування більшовицьких лідерів на терміні «ліквідація як класу». Подібні дії були не лише поза межами традиційного правового поля, а й «радянського законодавства», декларованого в СРСР. Тому у середовищі сільських активістів і місцевих партійно-радянських працівників склалася думка, що куркулі — це «не радянські люди». Тому вони, як особистості, їх майно знаходяться поза правовим полем. Вони своєрідні «іграшки» і за їх «поламання» покарання не відбудеться. Інтерпретація місцевим партійно-державним керівництвом та активістами рішень вищого партійно-державного керівництва СРСР щодо розкуркулення, депортації та суцільної колективізації як «безкарність за діяння» стала одним з тих чинників, які спровокували селян на масові стихійні виступи. Тільки протягом 1930 р. ГПУ УСРР зафіксувало 4098 виступів із загальною кількістю 95 6587 осіб³⁶.

Таким чином, досліджуючи причини, перебіг та наслідки селянських повстань, вчені лише відзначали загалом провокуючу роль сільських активістів як одного з факторів виникнення селянського протесту.

Аналізуючи опубліковані документи, слід виділити певні типи поведінки/діяльності сільських активістів, які змусили українських селян піднятися на повстання. Це, зокрема, фізичний вплив, грабунок майна селян, наруга над жінкою, зведення особистих рахунків, психологічний тиск та погрози, відверте обдурювання та ошуканство, наруга над релігійними віруваннями тощо.

---

³⁵ *Сталін Й.* Запаморочення від успіху // Питання ленінізму. – К., 1947. – С. 257.

³⁶ *Васильев В., Віола Л.* Колективізація і селянський опір на Україні... – С. 66. Див. також: *Ивницкий Н.А.* Репрессивная политика советской власти в деревне (1928–1933 гг.) / РАН. Ин-т рос. истории, Университет г. Торонто (Канада). – Москва, 2000. – 350 с.

Одним із мотивів подібної поведінки сільських активістів стали рішення вищого партійно-державного керівництва щодо модернізації сільського господарства СРСР, які поставили окремі соціальні групи селян поза правовим полем.

В статье на основе опубликованных материалов и выявленных архивных документов проанализированы типы деятельности/поведения сельских активистов во время раскулачивания и сплошной коллективизации сельского хозяйства УССР. Доказано, что они стали одним факторов возникновения крестьянских восстаний весной 1930 г.

Ключевые слова: сельские активисты, коллективизация, типы поведения, крестьянские восстания.

The article, based on published materials and archival documents identified the types of activity/behavior of rural activists during collectivization and total collectivization of agriculture of Ukraine. It is proved that they have become one of the factors of the peasant uprisings in the spring of 1930.

Key words: rural activists, collectivization, typical behavior, peasant uprisings.